

Z historii miasta

Pragnąc zachęcić do poznawania przeszłości swojego miasta postanowiłem zamieścić tutaj krótki opis, zawierający najistotniejsze informacje z dziejów Chrzanowa. Tekst został napisany na podstawie wydawnictw i opracowań dostępnych w bibliotece Muzeum:

1. Chrzanów studia z dziejów miasta i regionu, t. 1 i 2., Chrzanów 1998-1999;
2. J. Pęckowski, Chrzanów miasto powiatowe w województwie krakowskim, Chrzanów 1934;
3. J. Pęckowski, Powiat chrzanowski pod okupacją niemiecką w latach 1939 – 1945, Chrzanów 1947, maszynopis;
4. J. Zinkow, Informator turystyczny powiatu chrzanowskiego, Kraków 1974;
5. T. Gajl, Polskie rody szlacheckie i ich herby, Białystok Zaścianki;
6. J. Szymański, Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego, Warszawa 1993.

I. ZIEMIA CHRZANOWSKA

Posługiwanie się określeniem „powiat chrzanowski” czy też „obecny powiat chrzanowski” wymaga ode mnie krótkiego objaśnienia. Otóż „pierwszy” powiat istniejący od 1854 r. (zreorganizowany w 1867 r.) przetrwał w zasadzie niezmiennie do reformy administracyjnej z 1975 r.; „drugi” powiat, utworzony na mocy reformy z 1999 r. został pomniejszony w stosunku do „pierwszego” o gminy Krzeszowice i Chełmek. Posługując się zatem tymi określeniami mam na myśli powiat w granicach z przed 1975r.

Prawdopodobnie w X w. tereny, na których znajduje się obecny powiat chrzanowski były częścią państwa wielkomorawskiego. Ziemie te weszły w skład państwa polskiego za czasów Bolesława Chrobrego. W wyniku testamentu Bolesława Krzywoustego (1138 r.) ziemia chrzanowska stała się częścią dzielnic senioralnej, a około 1178 r. Kazimierz Sprawiedliwy przekazał księciu opolskiemu Mieczysławowi m.in. kasztelanie chrzanowską.

Drogą darowizny, kupna, sprzedaży, etc. na tym terenie wykształciły się dwie zasadnicze formy własności: duchowna i prywatna. Duchowna dzieliła się na dwa klucze: sławkowski (tereny na północny zachód od Chrzanowa z Jaworzniem) i lipowiecki (południowo – środkowa część powiatu). Pozostała część ziem objęta była dwoma kluczami dóbr magnackich: tęczyńskim

(wschodnia część powiatu) i bobrecko-chrzanowskim (południowa część powiatu z Chrzanowem). Taki układ, z drobnymi korektami, przetrwał do rozbiorów Polski.

Po trzecim rozbiore Polski teren powiatu należał częściowo do dystryktu olkuskiego w ramach Galicji Zachodniej. W 1809 r. przyłączony został do departamentu krakowskiego w granicach Księstwa Warszawskiego. Po upadku Napoleona, na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r. utworzone zostało Wolne Miasto Kraków (tzw. Rzeczpospolita Krakowska) pod protektoratem państw zaborczych, w skład którego weszły również ziemie powiatu chrzanowskiego. Po powstaniu krakowskim w 1846 r. Rzeczpospolita została wcielona do Austrii pod nazwą Wielkiego Księstwa Krakowskiego. Po I wojnie światowej teren powiatu pozostał w takich samych granicach, jak przed wojną. Zmiany przyniosła okupacja niemiecka. Część zachodnia została wcielona bezpośrednio do Rzeszy Niemieckiej, część wschodnią włączono w obszar Generalnego Gubernatorstwa (ze stolicą w Krakowie). Granica przebiegała w pobliżu: Ostrężnicy, Filipowic, Dulowej, Grojca, Alwerni, Okleśnej, które leżały już w granicach III Rzeszy. Kolejne zmiany przyniosła reforma administracyjna z 1975 r., która zlikwidowała powiat dzieląc go między województwa: krakowskie, katowickie i bielsko – bialskie. W styczniu 1999 r. została wprowadzona w życie reforma, która przywracała powiat chrzanowski, ale już bez gmin Krzeszowice i Chełmek.

II. WŁAŚCICIELE CHRZANOWA

Bardzo trudno jest odtworzyć proces powstawania miasta Chrzanowa, ze względu na brak źródeł opisujących ten proces. Śledząc materiały historyczne dotrzeć można najdalej do pierwszej połowy XIII w., gdzie w źródłach pojawia się wzmianka o kasztelanii chrzanowskiej. Można zatem przypuszczać, iż osada Chrzanów istniała już w tym okresie, i prawdopodobnie, uzyskała prawa miejskie od księcia Bolesława Wstydliwego, który w drugiej połowie XIII w., lokował wiele miast na terenie Małopolski. Tezę tę potwierdzić mogą zapiski w najstarszej zachowanej księdze wójtowsko – radzieckiej, pochodzącej z 1408 r.

Chrzanów od czasów najdawniejszych, aż do drugiej wojny światowej był miastem prywatnym, co jest dużym ewenementem wśród miast Małopolski. Pierwszymi, udokumentowanymi, właścicielami miasta była rodzina Ligęzów herbu Półkozic. We władaniu tej rodziny pozostawał Chrzanów przez ok. 300 lat, tj. od połowy XIV do połowy XVII w.; warto w tym miejscu wspomnieć o kilku członkach tejże rodziny. Pierwszym właścicielem był

wojewoda i starosta łączycki – Jan Ligęza. W okolicach Oświęcimia i Chrzanowa był właścicielem Bobrka, części Libiąża oraz Chrzanowa, a w okolicach Krakowa posiadał części w Czernichowie i Prokocimiu oraz dom w samym Krakowie, zwany „Ligęzin”, który spłonął w 1549 r. Do znaczniejszych członków rodziny Ligęzów bez wątpienia należał Piotr Ligęza z Bobrka i Chrzanowa, starosta czechowski. Tenże dziedzic wydał, w dniu 4 VI 1500 r., dokument ustalający prawa i obowiązki mieszkańców Chrzanów.

Przede wszystkim autor dokumentu zatwierdził wszystkie prawa i przywileje wydane przez jego poprzedników. Mieszczanie chrzanowscy mieli podlegać jurysdykcji burmistrza i rajców,

a powstałe, pod nieobecność dziedzica, spory mieli rozstrzygać jego urzędnicy na miejscu w Chrzanowie a nie w Bobrku. W razie wrogiego najazdu na gród Bobrek mieszczanie chrzanowscy byli zobowiązani do jego obrony, szukając równocześnie w nim schronienia. W dokumencie tym znalazły się także liczne przywileje ekonomiczne, dzięki którym miasto mogło się rozwijać.

W okresie rządów Ligęzów w mieście rozwinęła się wymiana handlowa, która miała miejsce w czasie dorocznych jarmarków, cotygodniowych targów w soboty oraz w czasie przewożenia towarów przez kupców krakowskich i śląskich. Wykorzystano przy tym bardzo dobre położenie Chrzanowa przy trakcie handlowym ze wschodu na zachód. W tym czasie również rozkwitło w mieście rzemiosło i powstawały organizacje cechowe. Wszystkie te zabiegi doprowadziły do tego, iż na przełomie XVI i XVII w. Chrzanów wszedł na drogę pewnego rozkwitu.

Ostatnim właścicielem Chrzanowa z rodu Ligęzów był Mikołaj Spytek młodszy, o którym jednak wiemy niewiele. Po jego bezpotomnej śmierci pieczę nad włościami sprawowała Anna Ligęzina. Czas jej dożywania to okres spokoju oraz względnego dobrobytu Chrzanowa. Zmarła ona w połowie 1640 r. i klucz chrzanowski przejął w bezpośrednie posiadanie

Andrzej

Samuel

z Dembian Dembiński, herbu Rawicz, kasztelan biecki. Nowy dziedzic potwierdził dotychczasowe przywileje, nadając szereg nowych, umożliwiających organizację i rozwój cechów rzemieślniczych. Po jego śmierci dobra, którymi władał zostały podzielone, Chrzanów zaś z wsiami przypadł jego wnuczce Katarzynie z Komorowa Komorowskiej.

Katarzyna Komorowska wyszła za mąż w 1639 r. za Piotra Samuela z Grudna Grudzińskiego herbu Grzymała, wojewodzica kaliskiego. W ten sposób dobra chrzanowskie przeszły w ręce rodziny Grudzińskich. O tym, że dbała ona o Chrzanów świadczy fakt, iż już po śmierci męża, uzyskała od Jana Kazimierza odnowienie i potwierdzenie pięciu jarmarków rocznie dla miasta.

Po śmierci Piotra Samuela Grudzińskiego, Katarzyna wyszła po raz drugi za mąż, za Teodora Aleksandra Lackiego, marszałka nadwornego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po śmierci Katarzyny (primo voto) Komorowskiej (secundo voto) Lackiej dobra chrzanowskie pozostały w rodzinie Komorowskich, skąd przez małżeństwo Konstancji Komorowskiej z Janem Wielopolskim herbu Topór przeszły we władanie Wielopolskich. Po śmierci Konstancji o Chrzanów upomnieli się Andrzej Samuel ze Żmigrodu Stadnicki, kasztelan przemyski, oraz jego brat Kazimierz Aleksander. Jednak w posiadanie dóbr chrzanowskich weszli Stadniccy dopiero po śmierci Jana Wielopolskiego w 1688 r.

Pierwszym właścicielem z tego rodu był Jan Franciszek Stadnicki, chorąży nadworny koronny, wojewoda wołyński. Jednakże ani on ani jego następcy nie angażowali się w bezpośrednie zarządzanie swoimi majątkami, skutkiem czego przyczynili się do upadku miasta. Oczywiście nie tylko niedbalstwo właścicieli do prowadziło do ciężkiej sytuacji w mieście. Pamiętać trzeba, iż lata 50. i 60. XVII w. to okres ciągłych wojen, wyniszczający cały kraj. Najgorsze jednak czasy dla miasta przyszły z początkiem XVIII w., kiedy wybuchła wojna północna, a wojska Karola XII zajęły Kraków i rozlały się po okolicach łupiąc i grabiąc ci się dało.

W 1731 r. poprzez ślub Teresy Stadnickiej z Józefem Kantym Ossolińskim, klucz chrzanowski przeszedł we władanie rodziny Ossolińskich. W przeciwieństwie do Stadnickich, Ossoliński starał się podnieść miasto z zapaści. W 1763 r. powołał specjalną komisję generalną, która miała zbadać rzeczywisty stan miasta oraz przygotować plan jego ratunku. Sytuacja jeszcze bardziej poprawiła się z chwilą objęcia dóbr chrzanowskich przez Józefa Salezego Ossolińskiego, wojewodę podlaskiego.

W czasie swojego pobytu w Chrzanowie w czerwcu 1781 r. Ossoliński wydał dokument pt. „Punkta, regulament dla miasta i wsi włości chrzanowskiej w sobie zawierające od J. W. Ossolińskiego, wojewody podlaskiego Pana i dziedzica, pod bytność jego przepisane. Die 8 Juni 1781”.

W regulaminie tym zawarł Ossoliński wszelkie dziedziny życia miejskiego, dając

chrzanowianom spore prawa i samodzielność umożliwiającą w miarę swobodny rozwój miasta. Wystawił również przywilej zatwierdzający i aprobujący dotychczasowe nadania na rzecz szpitala dla ubogich, poczynając od fundacji Ligęzów, poprzez wszystkie legaty mieszczan. Niestety w krótkim czasie Józef Salezy popadł w bardzo poważne długi, których nie zdążył spłacić przed śmiercią. Skutkiem tego dobra chrzanowskie zostały obłożone kontraktem zastawnym na sumę 6.666 czerwonych złotych i 12 złp, co w przeliczeniu wynosiło 120 tys. złp.

W tym okresie nad Polskę nadciągnęły czarne chmury. Koniec wieku XVIII był konsekwencją załamania się państwowości polskiej, które doprowadziło do utraty suwerenności. Jednakże w obliczu zagrożenia Polacy wykazali olbrzymi patriotyzm jednocząc się i próbując walczyć z przeciwnikami. W wydarzeniach politycznych i zbrojnych brali udział również mieszkańcy Chrzanowa. Pierwszy zaciąg datuje się na czasy konfederacji barskiej. Dokładna ilość powstańców z Chrzanowa nie jest pewna ze względu na brak źródeł. Jednakże liczniejszy udział nie jest wykluczony, gdyż w tych okolicach dłuższy czas stały oddziały konfederatów na linii Wisły – od Oświęcimia po Tyniec, tu także formowano oddziały piechoty.

Po raz drugi wystąpili chrzanowianie w szeregach kościuszkowców na wezwanie ogłoszone w Chrzanowie 18.04.1794r. Część udała się wprost do oddziałów liniowych inni do milicji. Oddziały gromadziły się w obozie krzeszowickim, skąd kierowane były przeciw oddziałom pruskim, zapuszczały się także pod Chrzanów i Kraków. Walczyli również chrzanowianie w Legionach Dąbrowskiego i w wojsku Królestwa Kongresowego.

Zmiana sytuacji miasta nastąpiła po trzecim rozbiorze, kiedy to Chrzanów został wcielony do nowopowstałej Galicji. Chrzanów stał się teraz dominium, reprezentującym nie tylko interesy właściciela lecz również interesy władzy państwowej. Pierwszym sędzią dominialnym został Onufry Krasnosielski. Dominium chrzanowskie dążyło do likwidacji praw i przywilejów posiadanych przez mieszkańców z dawniejszych nadań. Kolejne zmiany przyniosły czasy Księstwa Warszawskiego. Przede wszystkim zlikwidowano dominium, jak również okrojony wcześniej samorząd miejski.

W 1804 r. zostały wykupione przez królewicza polskiego, księcia sasko-cieszyńskiego Alberta Kazimierza dobra obejmujące: Chrzanów, Balin, Libiąż Mały z Wymysłowem i Jaworem oraz Kąty z folwarkiem Krocymiech, za łączną sumę 370 tys. zł. reńskich. Udział w życiu mieszkańców księcia Alberta był niewielki, ograniczył się w zasadzie do nadania prezenty

(zgoda na objęcie probostwa przez określoną osobę przysługująca dziedzicowi); zarząd nad miastem powierzał generalnym pełnomocnikom (prefektom).

Książę zmarł bezpotomnie w 1822 r., a całość swojego majątku, w tym także dobra chrzanowskie, zapisał arcyksięciu Karolowi Ludwikowi Habsburgowi, który objął spadek. W tym samym czasie sfinalizowano pertraktacje w sprawie zamiany dóbr chrzanowskich na leżące bliżej Żywca Brzeszcze z przyległościami, stanowiące własność Wiktorii z Klosów hr. Janowej Mieroszewskiej. Ostatecznie w czerwcu 1822 r. Mieroszewscy stali się właścicielami klucza chrzanowskiego. Jan Mieroszewski był człowiekiem wykształconym, o szerokich zainteresowaniach. Dzięki jego staraniom otwarto w Chrzanowie filię krakowskiego Liceum Św. Anny w postaci dwóch klas Szkoły Wydziałowej.

Od Mieroszewskich chrzanowskie dobra nabyła, w 1856 r., spółka kupców wrocławskich: Emanuel Loewenfeld, Silbergleit i Kuźnicki za cenę 250.000 talarów. Po likwidacji spółki wyłącznym właścicielem Chrzanowa stała się rodzina Loewenfeldów. Emanuel ożeniony z Różą Ascher, miał trzech synów: Henryka, Adolfa i Brunona. Wszyscy zapisali się w historii miasta związując swe losy i miejsce zamieszkania z Chrzanowem. Szczególnie ważnymi dla miasta byli Róża i Henryk, którzy stali się fundatorami licznych przedsięwzięć, w tym charytatywnych, a także głównej alei miasta, do dziś noszącej imię Henryka. Na cmentarzu parafialnym znajduje się kaplica – mauzoleum Loewenfeldów, wykonana wg projektu lwowskiego architekta Teodora Talowskiego. Rodzina ta władała dobrami chrzanowskimi do wybuchu drugiej wojny światowej.

III. CHRZANOWSCY ŻYDZI

Pierwsze wzmianki o Żydach w Chrzanowie odnaleźć już można pod koniec XVI w. Jak pisze J. Pęckowski, w aktach radzieckich z 1590 r. występuje Żyd Jakób, utrzymujący lombard. Prócz niego akta miejskie wspominają, w 1619 r., jeszcze o Żydzie Marku, arendarzu młynów pańskich i handlarzu ołowiem. Pierwsza wzmianka o nabyciu domu w Chrzanowie przez Żyda pochodzi z 1673 r. i dotyczy sprawy kupna domu, położonego w rynku, od Wojciecha Waclawicza (Wachławowicza) przez Abrama Szajowicza. Żydzi tradycyjnie byli arendarzami karczem i propinacji, jednakowoż, jak pisze F. Zacny, można wśród Żydów chrzanowskich znaleźć przedstawicieli innych zawodów, m.in.: piekarzy, krawców, kuśnierza, rzeźników i szmuklerzy.

Systematyczny napływ ludności żydowskiej do miasta w ciągu XVIII w. doprowadził do powstania w 1745 r. gminy wyznaniowej (kahału) oraz sądu rabinackiego, podległego jurysdykcji zamkowej. W 1759 r. została podpisana submisja z Konsystorzem Generalnym Krakowskim, która obligowała Żydów m.in. do zakazu rąbania drewna, produkcji piwa i gorzałki w święta chrześcijańskie; nie najmowania na służbę katolików; ograniczenia kupowania domów chrześcijańskich; składania na rzecz chrzanowskiego proboszcza opłaty rocznej 100 zł w dwóch ratach – na Wielkanoc i św. Michała. Otrzymali również Żydzi zgodę na założenie cmentarza wyznaniowego, do którego urząd radziecki wytyczył drogę przez ziemię mieszczanina Michała Wrzołki. Stosunki prawne pomiędzy mieszczanami a Żydami zostały uregulowane statutem wydanym przez Józefa Salezego Ossolińskiego 8.07.1781 r.

Niesłychanie ważną sprawą dla chrzanowskich Żydów było wybudowanie w mieście synagogi, jednakże wymagało to zezwolenia władz kościelnych. W 1785 r. arcybiskup krakowski Michał Jerzy Poniatowski wydał takie zezwolenie i od tego momentu rozpoczęły się prace przy budowie bożnicy. Parcelę pod synagogę nabyto za 144 zł od Antoniego Sajdaczka i w 1787 r. w Chrzanowie, na placu Estery (przy ul. Krakowskiej), stanęła murowana bożnica.

Przełom XVIII i XIX w. to okres zwiększonego napływu ludności żydowskiej do Chrzanowa oraz wzrost jej roli w mieście. Jak pisze J. Pęckowski od 1888 r. aż do 1920 r. Żydzi mieli bezwzględną większość w radzie miasta, a w latach 1899 – 1912 burmistrzem miasta był adwokat dr Zygmunt Keppler. Pod koniec XIX w. gmina żydowska opracowała statut, który został zatwierdzony przez Namiestnictwo 17.08.1901 r. Stan prawny organizacji gmin żydowskich został uporządkowany w 1927 r., rozporządzeniem prezydenta RP. Zadaniem gminy było m.in. organizowanie i utrzymanie rabinatu, zakładanie i utrzymywanie synagog i domów modlitwy, zarządzanie majątkiem gminy, a także gminy mogły prowadzić działalność dobroczynną.

Wybuch II wojny światowej był okresem eksterminacji ludności żydowskiej również na terenach powiatu chrzanowskiego. Wojska niemieckie wkraczając na teren Chrzanowa już od pierwszych dni rozpoczęły realizację polityki antyżydowskiej. W początkowym okresie zachowywano pozory pewnej współpracy między władzami niemieckimi a kahałem, jednak po przyłączeniu powiatu do Rzeszy zaostrzono postępowanie wobec ludności żydowskiej. Nakazano wszystkim Żydom używanie wyłącznie imion uznanych za żydowskie, ci

k którzy mieli inne imiona musieli używać dodatkowo imion “Sara” lub “Izrael”; od 1940 r. wprowadzono nakaz noszenia na odzieży gwiazdy Dawida.

W ciągu 1941 r. ograniczono obszar miasta dostępny dla Żydów, który ostatecznie skupił się w obrębie ulic: Kadłubka, Krzyskiej, Garncarskiej, części Krakowskiej, Luszowskiej, Balińskiej i Berka Joselewicza. Na ten teren przesiedlano Żydów z okolicznych miast i miasteczek. W maju 1942 r. władze niemieckie rozpoczęły oczyszczanie miasta z ludności żydowskiej. Wybierano przede wszystkim osoby starsze, słabe i chore, i pod pozorem przesiedlenia wywożono do Oświęcimia. W lutym 1943 r. przystąpiono do ostatecznego rozwiązania “kwestii żydowskiej”. Wszystkich pozostałych na Żydów podzielono na grupy i przygotowano do “przesiedlenia”. Po opróżnieniu domów i mieszkań żydowskich przystąpiły władze niemieckie do rabowania pozostałego majątku. Jak pisze J. Pęcowski, społeczność żydowska w Chrzanowie straciła 1700 tomów ksiąg liturgicznych, 180 pergaminowych rodaków Tory, 5 ołtarzy, 400 kg srebrnych naczyń, 1500 kg świeczników i 15 dywanów; z prywatnych domów wywieźli Niemcy ok. 70 ton książek oraz nieokreślone bliżej ilości zabytkowych świeczników, lichtarzy i innych przedmiotów kultu religijnego. Taki był koniec społeczności żydowskiej w Chrzanowie – z holokaustu uratowali się nieliczni.

IV. ZABYTKI CHRZANOWA

1. Kościół parafialny p.w. św. Mikołaja
Kościół sytuowany w pobliżu rynku, pomiędzy ulicami: Matejki, Mickiewicza, J. Woynarowskiej (dawna Szkolna) i Śląską. Najstarszy kościół w mieście, wzmiankowany w najdawniejszych spisach „świętopietrza” z lat 1325-1327. Gotyckie prezbiterium z przełomu XIV i XV w. ze szkarpami i ostrołukowymi oknami oraz barokowa kaplica św. Stanisława z 1641 r. Dzisiejszy wygląd jest wynikiem przebudowy z lat 1912 – 1921. W kościele do najwartościowszych zabytków należą: wczesnorennesansowy świecznik, gotycka monstrancja oraz wczesnobarokowa łódka na kadzidło.

2. Kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela w Kościelcu
Kościół jest sytuowany w Kościelcu (dzielnica Chrzanowa), przy ulicy Kościelnej, w pobliżu Parku Kościelec (park krajobrazowy z początku XIX w.) Pochodzi z 1843 r., wewnątrz znajduje się sprzęt z poprzedniego kościoła z 1. połowy XVIII w., przeważnie klasycystycznym, a nawet gotyckim. Z 1484 r. pochodzi dzwon ze znakiem górniczym w postaci złożonych na krzyż kilofów.

3. Na cmentarzu parafialnym znajduje się pomnik uczestnika powstania styczniowego, Włocha porucznika Eliasza Marchetti, który zginął w 1863 r. w bitwie pod Krzykawką (pow. olkuski) oraz kaplica Loewenfeldów, ostatnich właścicieli Chrzanowa, która powstała w latach 1898 – 1900. Fundatorem jej był Henryk Loewenfeld po śmierci swojej matki Róży, autorem zaś krakowski architekt Teodor Talowski. Kaplica ta znajduje się na głównej alei.

4. Kaplica – mauzoleum Loewenfeldów, które powstało w latach 1898 – 1900. Fundatorem był Henryk Loewenfeld po śmierci matki Róży z Ascherów, autorem zaś znany krakowski architekt Teodor Talowski. Klasycystyczną budowlę wzniesiono z kamienia mikołajowskiego na fundamencie z lokalnego dolomitu diploporowego, kopułę pokryto miedzianą łuską i zwieńczono kutym krzyżem.

5. W Chrzanowie istniała od końca XVIII w. liczna gmina żydowska. Do dnia dzisiejszego zachowały się: cmentarz żydowski (założony został w 1763 r.); ubojnia koszerna (była hala targowa przy ul. 3 Maja); dawna siedziba Stowarzyszenia Psalmistów Chewre Tillem przy ul. Garncarskiej; głaz upamiętniający egzekucję – 29.IV.1941r. – 6 Żydów za nielegalny wypiek chleba (przy ul. Grunwaldzkiej).

6. Dawny lamus dworski (zwany też kałamarzem) z kamienia, mieszczący się w parku podworskim, przerobionym na park miejski. Zbudowany został w XVI w., następnie przebudowany w stylu klasycystycznym na przełomie XVIII/XIX w. i przystosowany na dwór mieszkalny przez ostatnich właścicieli Chrzanowa – Loewenfeldów. Od 1960 r. mieści się tutaj Muzeum w Chrzanowie.

Treść podana za:

Krasnowolski B., Zabytki i wartości kulturowe Chrzanowa, w: Chrzanów. Studia z dziejów miasta i regionu do 1939, Chrzanów 1998.

Zinkow J., Informator turystyczny powiatu chrzanowskiego i miasta Jaworzna, Kraków 1974

V. HISTORIA CHRZANOWSKIEGO HERBU

Umieszczane na pieczęciach miejskich znaki ikonograficzne były charakterystyczne dla poszczególnych miast. Toteż niekiedy od razu, a niekiedy z upływem czasu, stawały się herbami miejskimi. Prawo do posiadania własnej pieczęci uzyskiwało miasto lokowane w oparciu o normy prawa niemieckiego. Stąd też Chrzanów, lokowany na prawie

magdeburskim mógł pieczętować się swoim znakiem. Znane są trzy XVI w. wizerunki pieczęci chrzanowskich i czwarta, wykonana już u schyłku Rzeczypospolitej.

Najstarsza pieczęć miejska Chrzanowa pochodzi z początku XVI w. i jest określana mianem pieczęci ogólnomiejskiej. Prawdopodobnie przedstawia pierwszy herb miasta. Jest to pieczęć okrągła (31 mm) wyobrażająca postać biskupa św. Mikołaja (patrona miasta), w prawej ręce z zakrzywionym pastorałem (tzw. kurwaturą), lewą podtrzymuje księgę na piersiach. Na księdze znajdują się trzy kule, dzięki którym możliwa jest identyfikacja postaci św. Mikołaja (są one jego atrybutem, wywodzącym się z opowiadania o nim spisane w Złotej legendzie Jakuba de Voragine). U stóp biskupa tarcza herbowa pierwszych właścicieli Chrzanowa – Ligęzów (Półkozic), po bokach 2 koźle główki (klejnot z tegoż herbu). W otoku rozmieszczona jest majuskułna legenda napieczętna składająca się z sygła „S” oraz dwóch wyrazów „CIVITATIS CHRZANOVIAE”. Sygiel „S” powinien być czytany jako wyraz „sigillum” (pieczęć), a całość brzmi „S[IGILLUM] CIVITATIS CHRZANOVIAE” (PIECZEĆ MIASTA CHRZANOWA).

Druga pieczęć pochodzi z pierwszej połowy XVI w. i jest to pieczęć sądu miejskiego (sądowa, wójtowsko-ławnicza). Okrągła (27 mm) przedstawia popiersie św. Mikołaja z pastorałem w prawej ręce, lewa ręka wzniesiona do błogosławieństwa. Popiersie znajduje się nad tarczą herbową Ligęzów. Po bokach biskupa dwie litery „S” i „N”, będące skrótem od słów „Sanctus Nicolaus” (Święty Mikołaj). W otoku legenda przerywana krzyżykami „SIG[ILLUM] IURIS CIVIT[ATIS] CHRZANOW[IE]” (PIECZEĆ SĄDU MIEJSKIEGO CHRZANOWA).

Trzecia pieczęć, sporządzona prawdopodobnie w tym samym czasie co pieczęć sądowa, związana była z radą miejską. Jest to pieczęć okrągła, o średnicy 35 mm. Przedstawia postać biskupa in pontificalibus, z wysoką infułą oraz pastorałem umieszczonym w lewej ręce. Po bokach św. Mikołaja tarcza herbowa Ligęzów. W otoku legenda, z której czytelna jest jedynie część pierwszego wyrazu „SIGILL...”.

Czwarta pieczęć jest z kolei drugą pieczęcią ogólnomiejską. Jest to pieczęć owalna (55 x 45 mm). U dołu pieczęci znajduje się ukoronowana tarcza herbowa Ligęzów, pod nią podłożone zostały w skos halabarda i miecz, zaś poniżej niej dwa ordery. Nad herbem Półkozic znajduje się postać biskupa na obłoku w stroju pontyfikalnym z pastorałem w prawej ręce. Posiada nietypową legendę, wykonaną kapitałą barokową, w której brakuje inicjującego ją wyrazu „pieczęć”: „MIASTA CHRZANOWA 17/83”.

Zmianę znaku herbowego miasta zauważyć można na pieczęci miejskiej z okresu międzywojennego. Pieczęć owa wyobraża tarczę herbową dwudzielną w słupek przykrytą koroną zamkniętą, po prawej stronie herb książąt saskich po lewej Orzeł Biały. Herb ten powstał na początku XIX w., w okresie gdy właścicielem miasta był Albert Kazimierz, ks. sasko-cieszyński, i przetrwał do 1966 r., kiedy to Miejska Rada Narodowa, w oparciu o „Ustawę o Radach Narodowych”, podjęła „Uchwałę w sprawie ustalenia herbu miasta Chrzanowa”. Na mocy tej uchwały zmieniono kolorystykę herbu (pola czarno-złote zamieniono na niebiesko-żółte, a występującą na nich koronę z zielonej na żółtą). W tej formie herb Chrzanowa przetrwał do 1990r. 31 lipca 1990 r. Rada Miejska przyjmując Statut Gminy Chrzanów ustaliła w nim obowiązującą kolorystykę herbu miejskiego powracając do tradycyjnych tynktur. Obecny herb należy blazonować w następujący sposób:

Kartusz dwudzielny w słupek; w polu prawym trzynaście pasów czarnych i złotych z zielonym wieńcem w formie korony z czerwonymi kaboszonami w słupek; w polu lewym czerwonym ukoronowany Orzeł Biały. W górnej partii kartusz zakończony formami rollwerkowymi, z których zwisają dwie szyszki chmielowe. Całość zwieńczona koroną zamkniętą.

VI. BIBLIOGRAFIA

1. Bochner M., Chrzanow, the life and destruction of Jewish Shtetl, New York 1989.
2. Chrzanów studia z dziejów miasta i regionu do roku 1939, t. 1, Chrzanów 1998
3. Chrzanów studia z dziejów miasta. Chrzanów współczesny, t. 2, Chrzanów 1999
4. Gedl M., Ginter B., Jamka R., Pradzieje powiatu chrzanowskiego i miasta Jaworzna, Kraków 1968.
5. Haller C., Epizod chrzanowski powstania 1846 r. Przyczynek do Kroniki Krakowskiej 1846 r., Kraków 1900.
6. Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. 1: Województwo krakowski, z. 4: Powiat chrzanowski, opr. J. Szablowski, Warszawa 1952.
7. Loewenfeld E., Exposé über die Herrschaft Chrzanow, Krakau 1867.

8. Mazaraki I., Zapaska ludowa regionu chrzanowskiego, Chrzanów 1971.
9. Motyka J., Kasztelania Chrzanowska, Chrzanów 1976.
10. Pęcowski J., Chrzanów miasto powiatowe w województwie krakowskiem. Monografia z 27 ilustracjami w tekście, Chrzanów 1934.
11. Pęcowski J., Ziemia chrzanowska pod okupacją niemiecką w latach 1939 – 1945. Maszynopis na prawach rękopisu, Chrzanów 1947.
12. Pierwsza Fabryka Lokomotyw w Polsce, Spółka Akcyjna w Chrzanowie, Chrzanów 1927.
13. Polaczek S., Powiat Chrzanowski w W. Ks. Krakowskiem. Monografia historyczno – geograficzna, Kraków 1914.
14. Świątek Sz., Z dziejów przyłączenia Kąt i Kościelca do miasta Chrzanowa. Maszynopis, Chrzanów 1972.
15. Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych, t. 4: Powiat chrzanowski i powiat miejski Jaworzno, Warszawa 1964.
16. Ziemia Chrzanowska i Jaworzno, red. K. Szwejca, Kraków 1967.
17. Ziemia Chrzanowska i Jaworzno. Monografia, red. J. Lewandowska, Kraków 1969.
18. Zinkow Julian, Informator turystyczny powiatu chrzanowskiego i miasta Jaworzna, Kraków 1974.

(opr. R. Kałuża)